

SOME ISSUES IN STUDYING THE HISTORY OF TRADE GROCERY PRODUCTS IN CENTRAL ASIA IN THE MIDDLE AGES

Nargiza Ikramovna Karimova

PhD, Lecturer

Jizzakh State Pedagogical University

Jizzakh, Uzbekistan

E-mail: nargiz_82_88@mail.ru

ABOUT ARTICLE

Key words: grocery, bakkal, risotto, speciale, teziki, Bukharians, Nautaka, Asrat-at-Tavhid, Attaran, Hissar, spices and spices.

Received: 03.07.24

Accepted: 05.07.24

Published: 07.07.24

Abstract: This article explores that states located in Central Asia in the Middle Ages played a huge role in the development of trade in grocery products. The grocery routes of Central Asia began from Bactria and passed through Nautaka to Sogd, then through the Iron Gate, which served as the northern border of the Kushan kingdom. The development of trade routes was influenced by: the formation of large medieval states, military and peaceful diplomatic relations, and the economic needs of the countries of the East and West.

O'RTA ASRLARDA MARKAZIY OSIYODA BAQQOLLIK MAHSULOTLARI SAVDOSI TARIXINI O'RGANISHNING AYRIM MASALALARI HAQIDA

Nargiza Ikramovna Karimova

PhD, o'qituvchi

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Jizzax, O'zbekiston

E-mail: nargiz_82_88@mail.ru

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: baqqollik, bakkal, risotto, speciale, teziki, buxoroliklar, Nautaka, Asrat-at-Tavhid, Attaron, Hisor, maxsus ta'm beruvchi vositalar va ziravorlar.

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'rta asrlarda Markaziy Osiyoda joylashgan davlatlar baqqollik mahsulotlari savdosining rivojlanishida muhim o'rin tutganligi o'rganilgan. Markaziy Osiyoning baqqollik mahsulotlari savdosi yo'llari Baqtriyadan boshlanib, Nautaka orqali So'g'dga, so'ngra Kushonlar saltanatining shimoliy chegarasidan, Temir darvoza orqali o'tgan. Savdo yo'llarining rivojlanishiga, yirik o'rta

asr davlatlarining shakllanishi, harbiy va tinch diplomatik aloqalar, Sharq va G'arb davlatlarining iqtisodiy ehtiyojlari turtki bo'ganligi batafsil yoritilgan.

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ ТОРГОВЛИ БАКАЛЕЙНЫМИ ТОВАРАМИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В ЭПОХУ СРЕДНЕВЕКОВЬЯ

Наргиза Икромовна Каримова

PhD, преподаватель

Джизакского государственного педагогического университета

Джизак, Узбекистан

E-mail: nargiz_82_88@mail.ru

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: бакалея, баккал, ризотто, специале, тезики, бухарцы, Наутака, Асрат –ат –Тавхид, Аттаран, Хиссар, специи и пряности.

Аннотация: В данной статье исследуется, что огромное значение в развитии торговли бакалейными товарами занимали, государства располагавшиеся на территории Центральной Азии в эпоху средневековья. Пути бакалейных товаров Центральной Азии начинались из Бактрии и проходили через Наутаку в Согд, дальше через Железные ворота, которые служили северной границей Кушанского царства. На развитие торговых путей влияли: формирование крупных средневековых государств, военные и мирные дипломатические отношения, экономические потребности стран Востока и Запада.

KIRISH

O'rta asrlarda O'rta Osiyoda mintaqalararo savdodan tashqari, ichki savdo ham rivojlangan, ko'chalar bo'ylab hunarmandchilik ustaxonalari joylashgan bo'lib natijada kunlik bozorlar vujudga kelgan. O'rta Osiyo savdogarlari quruqlikda ham, dengizda ham savdo yo'llarini muvaffaqiyatli o'zlashtirdilar, yarmarkalar o'tkazilib, xalqaro savdo rivojlandi. Topilgan numizmatik materiallar, shuningdek, sopol idish-tovoqlar va xumlardagi har xil turdagi ziravorlar qoldiqlari oziq-ovqat savdosi faol rivojlanayotganining muhim dalillari hisoblanadi.

Ilk o'rta asrlarda VI-VII-asrlarda O'rta Osiyoda Eftaliylar davlati va Turk xoqonligi ketma-ket siyosiy maydonga chiqdi. Ma'lumki, turklar Oltoydan Sirdaryogacha bo'lgan hududlarni egallab, Eron bilan ittifoq tuzib, Eftaliylar davlatini mag'lub etib, Qora dengiz mintaqasiga yo'l oldi.

Xitoydan o'lpon sifatida olingan ulkan boylikni qo'lga kiritgan turklar, Buyuk Ipak yo'lida savdoning faol rivojlanishidan manfaatdor edilar. Bunda ular So'g'd savdogarlarini qo'llab-

quvvatladilar. Miloddan avvalgi VI – VIII asrlarda sug‘dlar za‘faron, zig‘ir, qalampir va kamfor kabi baqqollik mahsulotlarini Markaziy Osiyodan Sinszyan va G‘arbiy Xitoyga eksport qilishgan [1].

ASOSIY QISM

Arxeologik topilmalar va yozma manbalar asosida o‘rta asrlarda etishtirilgan o‘simliklarning ro‘yxati va ularni qayta ishlash usullari tadqiq qilingan. Manbalarga ko‘ra, O‘rta Osiyoda ziravorlar savdosining rivojlanishi IV-IX asrlarga to‘g‘ri keladi.

Movaraunnahr va Xurosonda Arab xalifaligining hukmronligi boshqa mamlakatlar bilan savdo aloqalariga foydali ta‘sir ko‘rsatdi. Ma‘lumotlarga ko‘ra, Buxoroda Arab xalifaligi davrida Attaron bozori darvozasidan Hisor darvozasigacha 1000 dan ortiq oziq-ovqat do‘konlari, shu jumladan 100 dan ortiq ziravorlar do‘koni mavjud bo‘lgan. Shahardagi bozor arxitekturasining rivojlangani, oziq-ovqat savdosining gullab-yashnashidan dalolat beradi.

Ma‘lumki, arablar istilosi davrida ham O‘rta Osiyo shaharlarida savdo tinimsiz rivojlangan. Qutayba ibn Muslim Buxoro zodagonlari bilan Xalifa va Xuroson amiriga o‘lpon to‘lash to‘g‘risida shartnoma tuzganligi, shuningdek, ko‘plab erlar va turar joylar islomni qabul qilganlarga berilganligi haqida ma‘lumotlar mavjud. Buxoro shahrining ayrim hududlari qayta qurilib, mavzelarga bo‘lindi. Shaharning ichki qismida ettita darvoza bor edi. Birinchi darvoza “bozor darvozasi” deb nomlangan, keyinchalik Qutaybaning buyrug‘i bilan bozor darvozasidan Hisor darvozasigacha bo‘lgan hudud shimoliy arab va yaman qabilalariga berildi. Shungdan so‘ng, ushbu darvoza “shirinlik savdosi darvoza”si deb nomlangan. Ma‘lumki, yaman va arablar mohir savdogarlar bo‘lib, ular «Attaron»dan «Hisor» darvozasigacha savdo ishlarini yuritishgan [2].

Savdoning rivojlanishida xammomlar ham muhim o‘rin tutgan. Xammomlar odatda bozorlarning yonida joylashgan bo‘lib, savdo joylarida turli xil ziravorlar, choy, xina, yalpiz, kamfora va turli xil efir moylari kabi baqqollik mahsulotlar sotilgan. Tashrif buyuruvchilar ushbu mahsulotlardan ichimlik sifatida ishlatishlari mumkin edi, shuningdek xammomdan so‘ng tanani mustahkamlash vositasi sifatida tutatqilardan ham foydalanishardi. Shuningdek, sharob, musallas va muscir kabi turli xil sharoblarning ochiq savdoda bo‘lganligi haqida ma‘lumotlar beriladi, ular asosan turli hil ziravorlardan va o‘tlardan tayyorlanardi[3].

Yozma va arxeologik manbalarga ko‘ra, VII-VIII asr boshlarida Zaravshan va Qashqadaryo vodiylarida beda, bodom, pista, turli navli yong‘oq kabi baqqollik mahsulotlari etishtirilib, mussalas va patok (asal, uzum, qovun va boshqa meva va poliz ekinlardan tayyorlangan ichimlik)lar ham tayyorlangan. IX asrda Nesefta shahrining chekkasida (rabod qismida) olma, qovoq, tarvuz, qovun, uzum, djida, o‘rik, shaftoli, yong‘oq va bodom Nesefta, shahrining chekkasida (Rabad qismida) topilgan: IX asrda, olma, qovoq, tarvuz, qovun, uzum urug‘lari, djida, o‘rik urug‘lari, shaftoli, yong‘oq va bodom. Oltintepa va Yalpaktepada shaftoli chuqurlari, tarvuz

va qovun urugʻlari ham topilgan, Kindiktepada tarvuz urugʻlari topilgan. Oltintepa va Yalpaktepada ham shaftoli, tarvuz va qovun, Kindiktepada - tarvuz urugʻlari topilgan [4].

Shubhasiz, VI-VII va ayniqsa IX-XII asrlarda Zarafshon va Qashqadaryoning tabiiy-iqlim sharoiti sababli ziravorlar savdosining rivojlanishi, butun Markaziy Osiyoda tovar-pul munosabatlarining rivojlanishiga taʼsir koʻrsatdi.

Sharq va Gʻarb davlatlaridagi siyosiy oʻzgarishlar Buyuk ipak yoʻlida oziq-ovqat savdosining rivojlanishiga katta taʼsir koʻrsatdi. Oʻrta asrlarda soʻgʻd savdogarlari Buk ipak yoʻlining barcha quruqlik yoʻllarida hukmronlik qilishgan. Arablar istilosidan oldin soʻgʻdiylar har oyda yarmarkalar tashkil qilishgan. Shunday yirik savdo yarmarkalaridan biri Tavavisda (Buxoroda) oʻtkazilgan, u etti kun davom etgan [5].

Xabar qilinishicha, Markaziy Osiyodagi mahallalar tashkil etilgan haftaning kunlari nomi bilan atalgan. Masalan: payshanba bozori, juma bozori, shanba bozori, yakshanba bozori va boshqalar. Koʻchmanchilarga moʻljallangan hududlarda mavsumiy yarmarkalar faoliyat koʻrsatgan. Oʻrta asrlarda Buxoroda payshanba va juma kunlari asosan bozor kunlari hisoblangan. Buxoro, Termiz, Nesef va Chochda baqqollik mahsulotlari eksporti yoʻlga qoʻyilgan. Shuningdek islom dinining tarqalishi va shariat boʻyicha savdo normalari va qoidalari Markaziy Osiyoning tashqi va ichki savdosiga ijobiy taʼsir koʻrsatdi.

Somoniylar sulolasi davrida (IX –X asrlar) oziq-ovqat savdosi rivojlandi. Xitoy bilan savdo aloqalari qayta tiklandi. Buxoro va Samarqandda oziq-ovqat savdosining rivojlanishi keng yoʻlga qoʻyildi [6].

Oʻrta asrlarda Oʻrta Osiyo savdosining oʻziga xos xususiyati shundaki, bir vaqtning oʻzida hunarmand va dehqonlar oʻzlarining mahsulotlarini sotish maqsadida oʻzlari savdogarlik qilishgan. Edvard Sheffer maʼlumotlariga koʻra, IX asrda Samarqanddan yongʻoq va bodom, Hirotdan - mayiz va pista koʻp miqdorda eksport qilingan [7].

Odatda savdo tongda boshlanib, tushlikgacha yoki kechqurun yarim tungacha davom etar edi. Qoraxoniylar sulolasidan Arslanxon Muhammad (1102-1130)ning buyrugʻi bilan Iskajkat qishlogʻi yaqinida sayohatchilar va savdogarlar uchun karvonsaroy bunyod etildi. Robod qishda ham savdogarlarga toʻla blardi. Ushbu bozordan koʻplab baqqollik mahsulotlar eksport qilindi, masalan: achchiq siroplar, yongʻoqlar, turli xil chekuvchi moddalar, holva, shoʻr mahsulotlar, shuning uchun ham bunday bozorlar doim gavjum boʻlib, turli mamlakatlardan savdogarlarning keti uzilmas edi.

Har juma savdo kuni hisoblangan. Shu kunlarda ular asosan boʻyoqlar, matolar va kiyim-kechaklarni sotilardi. Shuni alohida taʼkidlash kerakki, boʻyash uchun ipak va turli matolar ishlab chiqarishda asosiy oʻrinni egallagan turli xil boʻyoq ildizlari, madder, piyoz qobigʻi, yashil yongʻoq qobigʻi va indigo ham keng foydalanilgan. Oʻrta asrlarda Buxoroning koʻplab

qishloqlarida mato ishlab chiqarish yoʻlga qoʻyilgan boʻlib, shu sababdan ham boshqa shaharlarga qaraganda bu erda turli xil baqqollik mahsulotlarni sotib olish ehtiyoji yuqori hisoblangan.

Oʻrta asr tarixchilari oziq-ovqat savdosi haqida turli hil maʼlumotlar qoldirishgan. Masalan; Al Istaxri “Samarqand - Movarounnahrning savdo markazi hisoblangan, tovarlarning aksariyati Samarqandda sotilgan, soʻngra boshqa hududlarga tarqatilgan” [8].

Oziq-ovqat savdosi Soʻgʻd va Xorazmda rivojlanib, Orol dengizigacha davom etgan. Bu erdan savdo yoʻlining janubiy tarmogʻi boshlanib, Badaxshon erlarigacha davom etgan. Odatda bu savdo yoʻlidan achchiq choy, ziravorlar, sovun va boshqa tovarlar olib oʻtilardi [8].

Tadqiqot davomida oʻrta asrlarda asosiy tovar mahsulotlarining roʻyxati shakllandi va ular tizimlashtirildi. Markaziy Osiyoda oziq-ovqat mahsulotlarini belgilash maqsadida “akkar” soʻzi ishlatilardi, bu soʻz “ildiz”ning asl maʼnosidan kelib chiqqan. Abu Rayhon Beruniyning asarida ziravorlarning har xil turlari, nomlari keltirilgan, xususan, achchiq oʻsimliklarning 750 ga yaqin turi va 107 ta mineral dorilar tilga olingan, Ibn Sinoning “Tibbiyot qonuni” asarida 400 turdagi oʻsimliklar, 590 ta achchiq oʻsimlik va 85 ta mineral moddalarga boy dorilar aniqlangan.

Qizigʻi shundaki, Beruniyning “Saida” (“Farmakognoziya”) asarida “saidanini” soʻzi berilgan boʻlib, u “chandanini” atamasidan hosil boʻlgan va tarjima qilingan “sandal daraxti” savdogari degan maʼnoni anglatadi, “saidanini” soʻzi nafaqat “sandal daraxti” savdogarini, balki tutatqi savdogarini ham anglatadi. Birunining yozishicha, arablar ziravorlar savdogarini shifokordan deyarli farq qilmagan [9]. Oʻrta asrlarda Beruniyning ushbu asar baqqollik mahsulotlari savdogarlari uchun maʼlumotnoma vazifasini bajargan.

Beruniy "tutatqi hidi fetora hidiga oʻxshaydi" (kehribar) deb yozgan, shuningdek, "arablar mushkka zaʼfaron qoʻshib, uni qirmizi yogʻoch va kofur bilan birlashtirgan. Xitoyliklar ambrani “lun-yan” (ajdaho tupurigi) deb atashgan va uni tibbiyotda keng foyladanilgan. Fetoradan tibbiyotda hindu va arablar foydlangan. Tarixchilarning fikriga koʻra, dorivor maqsadlarda fedora Afrika aholisi tomonidan qahvaga solingan. Oʻrta asr shifokorlari, xususan Abu Ali ibn Sino fedorani yurak kasalliklarini davolash uchun qimmatli dori shuningdek, turli tutatqilar tayyorlash uchun qimmatli ingredient deb hisoblashgan [10].

Oʻrta asrlarda Buxoro, Xiva, Fors, Hirot, Samarqand va boshqa bozorlarida sotilgan mahsulotlar butun dunyo boʻylab ishlab chiqarish joyi brendiga aslandi:

Shahar va qishloqlar oʻrtasida teng boʻlmagan tovar almashinuvi tufayli baqqollik mahsulotlarning asl tan narhi oshib ketdi. Oʻrta asr manbalarini tadqiq qilganda, Oʻrta Osiyodagi shaharda qishloq xoʻjaligi mahsulotlarining asosiy sotuvchisi, dehqon yoki yirik er egasi yoki sotuvchisi kim boʻlganligini aniqlash juda mushkul boʻlgan. Koʻpgina bozor savdogarlari orasida oʻz mahsulotlarini sotadigan dehqonning qiyofasi umuman yoʻq edi. Ammo shahar aholisining oʻzi qishloq xoʻjaligi bilan shugʻullanmagan, ular er egalari hisoblanib, erlarining mahsulotlarini

bozorni egallashgan. Shu sababdan Markaziy Osiyoning shahar atrofi hududlarida er narxlarini oshishiga olib keldi.

Oʻrta Osiyoning baʼzi vohalarida shahar aholisi shunchalik koʻp ediki, mahsulotlar etarli emasligi aniqlangan. Al Istaxrining soʻzlariga koʻra, Buxoro va Xoʻjentda mevalar koʻp boʻlgan, ular boshqa viloyatlarga eksport qilingan, ammo ekinlar kam boʻlgan, ularga asosan turli hil mahsulotlar Fargʻona va Ustrushanadan olib kelingan [8].

Oʻzbekistonda turizm rivojlanishi oʻziga xos iqlimi bilan ajralib turadi. Birinchi tranzit savdo yoʻli yaqin sharqda Iroq va Eron shaharlaridan boshlanib, Nishopur, Marv, Buxoro, Samarqand, Binakent orqali Oʻrta Osiyoga olib borgan. Volga boʻyilab ham yana bir yoʻl boshlanib, Oʻrta Osiyo va Eronga olib borgan. X-asrda birinchi savdo yoʻli nafaqat tranzit yoʻli, balki ichki savdoda hunarmandchilik va savdo mahsulotlarini sotishga ham yordam berdi. XI-XII-asrlarda xushboʻy mum, xantal, holva, kunjut va shirinliklar kabi mahsulotlari Volga boʻyidan shimoli-gʻarbiy Qozogʻiston hududi orqali tashilgan.

VII–XII - asrlardan boshlab Oʻrta Osiyoda ayrim tovarlarni ishlab chiqarishga ixtisoslashuv rivojlana boshlandi va shu munosabat bilan baqqollik mahsulotlar sotishga ixtisoslashgan alohida tuman va qishloqlar paydo boʻldi. X asrda mahsulotlardan Termizdan - sovun, Buxorodan – sochlar uchun moylar, Xorazmdan – ambra, kastor yogʻi, yongʻoq, findiq eksport qilingan. Ibn Fadlanning soʻzlariga koʻra, X asrda savdo karvonlarini tashkil qilish uchun maxsus boqilgan tuyalardan foydalanishgan.

Shuni taʼkidlash kerakki, har xil turdagi baqqollik va don mahsulotlari, shahar savdogarlari, novvoylar va koʻplab emakxona va choyxonalar egalari qishloq fermerlaridan sotib olishar edi [11].

Oʻrta asrlarda Buxoro bozorlarida, savdo doʻkonlari "Chubi-bakalyan" boʻlgan, Narshahiga koʻra, "yogʻ ochli baqqolli doʻkonlari" deb tarjima qilishgan. "Baqqol" soʻzi arab tilidan olinib, «baql»- oʻt, koʻkat; «baqala» - "urugʻlarni berish", turk, fors va arab tillarda - «baqqol»- "tanavvul mahsulotlarning savdogari" ma'noga ega. Bu soʻz XVIII asrda savdogarlar orasida keng foydalanilgan, ammo yozma manbalarda va Markaziy Osiyo lugʻatlarida esa 1847 yildan uchratish mumkin [12].

Buxoroda "pista chaqish" bozori, aniqrogʻi, pista-bodom mevalarini tozalab, saralab, katta qozonda qovurib, savdo uchun tayyor mahsulot sifatida tayyorlaydigan maxsus joylar ham boʻlgan. Fistashka yongʻoqlari turli taomlar uchun ziravor sifatida hamda qandolatchilikda ham keng foydalanilgan.

Nishopur, Seraxs va Merv shaharlari qoʻshni shaharlar bilan yaqin savdo aloqalari oʻrnatilganligi manbalardan ma'lum. Ziravorlarni etkazib berish haqida ma'lumotni ibn Al-Munavvar «Asrar - at Tauxid» asarida keng yoritib bergan [13].

Movarounnahrning ziravorlar savdosining markazlaridan biri Samarqand shahri hisoblangan. Ko'pgina tovarlarga bojlarning pastligi, Samarqand savdosining rivojlanishiga yordam berdi. O'rta asrlarda Buxoro va Samarqandda sarraflar idoralari savdo va moliyaviy faoliyat markazi hisoblangan. Ushbu idoralar tojik tilida "chorsu" yoki "chokxorsu" deb nomlangan va yuqorida aytib o'tilgan shaharlarning asosiy ko'chalari chorrahalarida joylashgan. Arab manbalarida Chorsu haqidagi ma'lumotlar Tartusiy, Ibn al-Munavvar, Istaxriy va Ibn Al-Faqih Hamadoniy asarlarida qayd etilgan. Ular Chorsu binolari va Mervda ziravorlar savdosi haqida ma'lumot beradi [14]. O'rta asrlarda baqqollik mahsulotlarini sotish joylari turli xil atamalardan foydalanilgan, masalan: "karvonsaroy", "tim", "chorsu", "rasta". Arabcha "do'kon" va "xanberat" so'zlari ham ishlatilgan. Manbalardan ma'lumki, "do'kon" bir vaqtning o'zida do'kon va ustaxona, novvoyxona va emakxonasi fazifasini bajargan. Bu ma'lumot arab tarixchilari Tartusiy, G'azoliy va ibn al Munavvar asarlarida keng yoritilgan.

O'rta asrlarda bozorlar asosan shaharning arbat qismida joylashgan, ammo istisnolar ham bo'lgan va bozorlar shaharning istalgan qismida joylashgan bo'lishi mumkin edi. Masalan: Termiz, Isfijob va Axsikentda.

XULOSA

Shuni ta'kidlash kerakki, O'rta Osiyoning ayrim shaharlarida toponimlar ushbu hududda joylashgan darvoza yoki mahallalarni ishlab chiqarish bilan chambarchas bog'liqligini qayd etgan. Masalan, Jubar al-Kavariyin yozishicha, ulgurji va chakana savdo olib borilgan Buxorodagi darvoza "attaran" yoki "parfyumerlar darvozasi" deb nomlangan, shu munosabat bilan bir qator shisha sotuvchilar mavjudligi haqida ma'lumotlar ham mavjud (yog'lar va turli xil parfyumeriya savdogarlari) bo'lgan.

Arxeologik ma'lumotlarga ko'ra, Afrosiyobda hammom va novvoyxonalar juda ham ko'p bo'lgan. Shuning uchun bu erda dafna yaprog'i, lavanta, yalpiz, xina, xushbo'y supurgilar sotuvda bo'lgan. Ulardan asosan terapevtik aromatik hammom qabul qilish uchun foydalanilgan. Novvoylar turli xil xamir ovqatlar va shirin un mahsulotlari uchun kunjut, zira, xamirturush, tuz, shakar ishlatgan. Sirop bilan pishirilgan yong'oqdan tayyorlangan holva kabi tayyor shirin mahsulotlar uchun savdo joyi ham bo'lgan.

Sharqda "draxma" pul birligi dastlab "aptekachi draxma" deb nomlangan. Bu shifokorlar va farmasevtlar tomonidan dori-darmonlarni ishlab chiqarishda va tarixiy o'lchov birlik hisoblangan. Samarqand, Buxoro, Xuttalyan savdosida vazn o'lchovi mezkal bo'lgan [15].

O'rta asrlarda eng muhim savdo tartiblaridan biri og'irlik va o'lchovlarning to'g'riligi ustidan nazorat o'rnatish hisoblangan. Bu odatda muhtasib tomonidan bozorlarda amalga oshirilgan. Og'irlik va tarozida muhtasibning muhri yoki belgisi qo'yilar edi [16]. Tadqiqotlardan

ma'lumki, Sankt-Peterburgdagi Davlat Ermitaj muzeyida "Ismoil Samoniy" nomi bilan bronza og'irliklardan biri va yozuvli muhr bor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Лунина. С.Б. Города Южного Согда VIII- XII века. – Ташкент: Фан, 1984. 27с.
2. Наршахи Мухаммад. Бухоро тарихи. (История Бухары) // Перевод. Ш.С.Камолитдина. - Ташкент: SMIA - SIA, 2011. - 57 – 58с
3. Наршахи Мухаммад. Бухоро тарихи. (История Бухары) // Перевод. Ш.С.Камолитдина. - Ташкент: SMIA - SIA, 2011.29 с.
4. Лунина. С.Б. Города южного Согда VIII- XII века. – Ташкент: Фан, 1984. - 67с.
5. Наршахи Мухаммад. История Бухары. Перевод: Лыкошина. Н.- Ташкент, 1897.
6. Мухиддинов С. От Согда до Судака. (Научное издание). – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 83с.
7. Шефер Э.Х. Золотые персики Самарканда. Книга о чужеземных диковинах в империи Тан. - Москва.: 1981. – 200с.
8. Ал-Истахри. Книга путей и государств. Китаб масалик ал –мамалик. Перевод. Волина. С.Л.
9. Беруни Абу Райхан. Фармакогнозия в медицине. Китаб Ас - Сайдана Фи-т-тибб. Перевод: Каримов. У. И. - Ташкент: ФАН. Уз.ССР., 1973. С.36.
10. Закирия ал Казвини. Чудеса творения или Чудеса сотворенного и диковинки существующего. Перевод. Толмачевой. М.А.Текст воспроизведен по изданию: Древние и средневековые источники по этнографии и истории Африки южнее Сахары. Т. 4. Арабские источники. XIII-XIV вв. Восточная литература. 2002.
11. Цветков С. [Ибн Фадлан и его путешествие в Волжскую Булгарию.]
12. Семенов А.В. Этимологический онлайн - словарь. <https://lexicography.online>.
13. Мухаммад бин Мунаввар Асрар ат - таухид фи макамат аш - шейх Абу Саид.- Баку: Нафта – Пресс,2010. – С. 478.
14. Жуковский В.А. Древности Закаспийского Края. Развалины старового Мерва. - Санкт- Петербург: Типография Главного управления уделов, 1894.- С. 16-17.
15. Белиницкий А.М. Средневековой город. Средней Азии.-Москва: АН.СССР, 1973.- 38с.
16. Наршахи Мухаммад.Бухоро тарихи. (История Бухары). Перевод. Ш.С.Камолитдина. - Ташкент: SMIA - SIA, 2011.- С.249.